

Kristjana Fenger,
lektor í iðjubjálfunarfræði við heilbrigðis-
vísindasvið Háskólans á Akureyri

Margrét Sigurðardóttir,
iðjubjálfi MSc,
starfaði á Reykjálundi endurhæfingarmiðstöð

Patricia J Scott,
Professor Emeritus,
Department of Occupational Therapy,
Indiana University, USA

Kristjana

Margrét

Patricia

HLUTVERKALISTINN: ÞÁTTTAKA OG SÁTT ÞÝÐINGARFERLI OG MAT Á RÉTTMÆTI OG NOTAGILDI

ÚTDRÁTTUR

Bakgrunnur: Matstæki sem íslenskir iðjubjálfar nota í starfi sínu hafa iðulega verið þýdd úr ensku. Eitt þessara matstækja er Hlutverkalistinn sem hefur verið til í íslenskri þýðingu síðan 1993. Listinn er nú kominn út í nýrri útgáfu ásamt verklagsreglum um hvernig skuli staðið að þýðingu hans auk athugunar á réttmæti og notagildi.

Tilgangur: Tilgangur verkefnisins var að þýða þriðju útgáfu Hlutverkalistans: Þátttaka og sátt yfir á íslensku og skoða réttmæti og notagildi íslensku útgáfunnar.

Aðferð: Við þýðingu listans var notuð aðferðin þýðing-bakþýðing og rýnihópssamræður sjö iðjubjálfa. Gögnum um réttmæti og notagildi listans var safnað með spurningum um reynslu af Hlutverkalistanum. Þær voru lagðar fyrir 12 iðjubjálfa og 25 skjólstæðinga. Sniðmáti var beitt við greiningu gagna og mynduð þemu sem endurspegluðu innihald, form og notagildi listans. Skjólstæðingarnir gáfu dæmi um hlutverk sín og voru þau flokkuð í stig iðju samkvæmt Líkaninu um iðju mannsins (Model of Human Occupation).

Niðurstöður: Hlutverkalistinn tók smávægilegum breytingum í þýðingarferlinu. Eitt hlutverk fékk nýtt heiti, lítils háttar orðalagsbreytingar urðu á skilgreiningum fáeinna hlutverka og nýjum dæmum var bætt við til útskýringar. Vísbendingar voru um sýndarréttmæti þar sem iðjubjálfunum fannst listinn virka sannfærandi. Þátttakendur voru sammála um að inntak listans endurspeglaði það sem fólk væri að fást við í íslensku samfélagi og dæmi skjólstæðinganna um hlutverk snerust ýmist um þátttöku eða framkvæmd iðju. Þetta hvort tveggja rennir stoðum undir innihaldsréttmæti listans. Þátttakendur voru einhuga um að Hlutverkalistinn snerist um málefni sem mikilvægt væri að gefa gaum að. Iðjubjálfarnir mæltu með notkun listans þar sem hann gæfi góða mynd af lífi skjólstæðings. Langflestum þátttakendum

þótti listinn vera skýr, uppsetning góð og auðvelt að skilja og nota kvarðana.

Ályktun: Vísbendingar eru um að íslensk útgáfa Hlutverkalistans: Þátttaka og sátt sé réttmæt og geti nýst íslenskum iðjubjálfum, bæði í þjónustu og rannsóknnum. Flæðirit með ítarspurningum gæti reynst iðjubjálfum hjálplegt við markmiðssetningu.

Lykilorð: *Hlutverkalistinn: Þátttaka og sátt, þýðing, réttmæti, notagildi, stig iðju, Líkanið um iðju mannsins*

ABSTRACT

Background: Assessments used by occupational therapists in Iceland are frequently of English origins and need therefore to be translated into Icelandic. The first version of Role Checklist was published in 1984 and translated into Icelandic 1993. Now the third version has been developed in accordance to changes in the Model of Human Occupation (MOHO) theory and practice. In 2016 Translation Guidelines were created to assure a valid cross-cultural translation process.

Purpose: The purpose of this study was to translate the third version of Role Checklist: Performance and Satisfaction from English to Icelandic and demonstrate face validity, content validity and usability of the translated version.

Method: Translation included two forward translators, one backward translator and focus group discussion by seven occupational therapists. In the study of validity and usability, 12 occupational therapists and 25 clients answered questions about their experience of the Role Checklist. Template analysis was applied to the data where themes and codes including concepts and phrases of the content, form, and usability of the list were extracted from the text. These themes could be interpreted as indicators of face validity, content validity and usability of the

INNGANGUR

Iðjubjálfar nota ýmiss konar matstæki í starfi sínu og rannsóknum (Guðrún Pálmadóttir, 2007; Kielhofner, 2008). Eitt þessara matstækja er Hlutverkalistinn (*Role Checklist*) sem er þróaður innan Líkansins um iðju mannsins (*Model of Human Occupation [MOHO]*). Þar er hugtakið *hlutverk* (e. internalized role) skilgreint sem „sterk innri vitund um félagslega stöðu eða sjálfsmynd með tilheyrandi viðhorfum og athöfnum“ (Kielhofner, 2008, bls. 59). Hlutverkin tengjast því bæði sýnilegum gjörðum og þeirri skuldbindingu, ábyrgð og hlutdeild sem fólk á í því sem það tekur sér fyrir hendur. Þau hafa merkingu bæði fyrir einstaklinginn sjálfan og umheiminn og breytast í tímans rás í takt við viðfangsefni lífsins, þroska og aðstæður (Kielhofner, 2008; Taylor, 2017).

Hlutverkalistinn er sjálfsmatstæki ætlað unglíngum og fullorðnum óháð heilsufari (Kielhofner, 2008; Oakley o.fl., 1986). Hann er skjólstæðings- og iðjumiðaður og gefur yfirlit yfir þátttöku fólks (Scott, 2019). Þrjár útgáfur hans hafa litið dagsins ljós þar sem í öllum tilvikum er spurt um sömu hlutverkin en kvarðarnir eru mismunandi. Fyrsta útgáfan var þýdd á íslensku árið 1993 af Guðrúnu Pálmadóttir, Kristjönu Fenger og Sigríði Jónsdóttir. Þessi þýðing hefur verið notuð hér á landi síðan þrátt fyrir að hafa aldrei verið formlega gefin út.

Þróun Hlutverkalistans

Frumútgáfa Hlutverkalistans var þróuð af Oakley árið 1981 og endurskoðuð 1984 (Oakley, 1984). Við hönnun listans var leitað

Role Checklist. The clients gave examples of their roles that were listed, analyzed, and categorized according to definitions of three levels of doing within MOHO. These examples then allowed determination of the levels of doing associated with each role.

Results: The content of the Role Checklist in the Icelandic version changed slightly in the translation process. The name of one of the roles was modified as well as wording of definitions of some roles where new examples were added consistent with the Icelandic culture. Main results of the validity and usability study indicated face validity as occupational therapists found the list convincing. All participants agreed that the subject of the list reflected things people do in daily life suggesting content validity. The only thing that might challenge this is how extent the family role is, as it includes as divergent roles as spouse and parent. Participants found the scale easy to understand and apply. Regarding the usability of the list, the occupational therapists and the clients were in an agreement that it addressed important issues. The examples of roles from the clients indicated that the list includes everyday participation and performance of roles.

Conclusions: The Role Checklist version 3 is a valid and useful tool for occupational therapists in Iceland to use in practice and research. Consistent with earlier studies, it assesses both participation in and performance of roles. A precise decision tree for interviewing may be helpful to therapists using the Role Checklist version 3 for treatment planning.

Keywords: Assessment, The Role Checklist version 3: Performance and Satisfaction, contextual translation, validity, usability, Model of Human Occupation

heimilda innan sálfræði, félagsfræði og iðjubjálfunarfræði um hlutverk sem fólu í sér atferli sem endurspegluði samfellu frá starfi að leik. Eftir ítarlega rýni sérfræðinga stóðu eftir tíu hlutverk og fyrir átta þeirra gildi að gegna þurfti hlutverkinu a.m.k. einu sinni í viku til að hægt væri að segja að það tilheyrði lífi manns. Listinn var forþróaður meðal fólks með geðröskun og í framhaldi af því var spurningum um gildi hlutverkanna bætt við (Oakley o.fl., 1986). Listinn spannaði hlutverk *nemanda, starfsmanns, sjálfbodaliða, umönnunaraðila, heimilishaldara, vinar og fjölskyldumeðlims*, auk *þátttakanda í trúarstarfi, tómsundastarfi og félagsstarfi*. Fólk merkti við þau hlutverk sem það gegndi eða hafði gegnt auk þess að tilgreina hvort það hygðist gegna þeim í framtíðinni. Einnig mat það hversu mikið persónulegt gildi hlutverkin höfðu á kvarðanum; *ekki mikilvægt, dálítið mikilvægt, mjög mikilvægt*. Þessi fyrsta útgáfa Hlutverkalistans reyndist lífseig og það leið aldarfjórðungur þar til einhverjar breytingar voru gerðar á honum (Scott, 2014, 2019).

Í annarri útgáfu listans (*Role Checklist: Quality of performance [RCv2]*) bættist þriðji hlutinn við í þeim tilgangi að meta gæði framkvæmda og breytingar þar á. Þar var fólk beðið um að meta hvort frammistaða þess í hlutverkunum sem það gegndi núna væri betri, eins eða verri eftir að það varð fyrir áfalli eða heilsa þess versnaði (Scott, 2014). Með aðstoð hugbúnaðarins REDCap (Research Electronic Data Capture) (Harris o.fl., 2009) var einnig útbúið rafrænt form af útgáfunni. Til að tryggja að þessi tvö form væru jafngild var listinn lagður fyrir 100 manns á aldrinum 22–79 ára. Helmingur hópsins svaraði fyrst rafræna forminu og síðan pappírforminu en hinn helmingurinn fór öfugt að. Reiknað kappa reyndist á bilinu 0.71 til 0.95 fyrir einstök hlutverk og vegið kappa 0.84 (Scott o.fl., 2014). Höfundar töldu formin jafngild þar sem reiknað kappa 0.61 og hærra mætti túlka sem „mjög mikið“ eða „nær fullkomið“ samræmi samkvæmt viðmiðum Landis og Koch (1977).

Áframhaldandi breytingar á listanum, í takt við breytingar á hugmyndafræði MOHO og starfi iðjubjálfa, leiddu til þriðju útgáfu hans (*Role Checklist version 3: Participation and Satisfaction: [RCv3]*) sem var gefin út af Scott ásamt handbók árið 2019. Tilgangurinn með breytingunum var að fá sterkari innsýn í hversu sátt fólk var við frammistöðu sína í hlutverkunum sem það gegndi auk þess að kanna hvort það hefði áhuga á að fjölga þeim. Einnig hafði komið í ljós að tíðnimörkin einu sinni í viku þrengdu um of möguleika fólks til að merkja við hlutverk sem það samsamaði sig við (Aslaksen o.fl., 2014). Því var skilgreiningum sex hlutverka af tíu breytt þannig að það þurfti ekki lengur að gegna þeim einu sinni í viku heldur reglulega. Einnig voru tíðnimörk í skilgreiningu á hlutverkinu þátttakandi í trúarstarfi fjarlægð. Hlutverkalistinn er nú í formi einblöðungs en með því móti fæst betri yfirsýn á niðurstöður (Scott o.fl., 2019). Í handbók listans er bent á nokkrar leiðir til að leggja hann fyrir: (1) skjólstæðingur fyllir út listann áður en hann hittir iðjubjálfa og ræðir mat sitt eftir á, (2) iðjubjálfi er til staðar þegar skjólstæðingur fyllir út listann og getur svarað spurningum hans jafnóðum og (3) listinn er lagður fyrir í viðtali. Val á aðferð fer eftir þörfum skjólstæðings og mati iðjubjálfa á hvað hentar best (Scott, 2019). Mestu máli skiptir að samtal eigi sér stað milli aðilanna tveggja.

Þrófræðilegir eiginleikar

Nokkrar rannsóknir hafa verið gerðar á próffræðilegum eiginleikum þriðju útgáfu listans auk þess sem sumar rannsóknir á fyrstu og annarri útgáfu eiga einnig við um þá þriðju. Innihaldsréttmæti fyrstu útgáfu Hlutverkalistans var staðfest í þróunarferlinu (Oakley

o.fl., 1986) þar sem bæði ítarleg heimildaleit og rýni sérfræðinga komu við sögu. Til að skoða samtímaréttmæti var Hlutverkalistinn ásamt matstækinu Áhrifabættir iðju (Occupational Circumstances Assessment Interview and Rating Scale [OCAIRS]) (Forsyth o.fl., 2005), lagður fyrir 20 manns sem höfðu gengist undir lifrarígræðslu, en bæði matstækin eiga að meta þátttöku eins og hún er skilgreind í MOHO. Fylgni (Spearman's Rho) niðurstaðna reyndist vera $r(18) = 0.63$ og $p < 0.01$ sem styður samtímaréttmæti listans (Scott o.fl., 2017).

Bonsaksen o.fl. (2015) söfnuðu dæmum um hlutverk frá 293 þátttakendum í 6 löndum sem gáfu í allt 7182 dæmi um hlutverk sem þeir gegndu. Dæmin voru flokkuð samkvæmt skilgreiningum MOHO á stigum iðju. Niðurstöður sýndu að dæmin væru í samræmi við hugtökin þátttaka og framkvæmd í MOHO. Sömu gögn voru notuð í rannsókn Meidert o.fl. (2018) sem skoðuðu hvernig dæmin rímuðu við athafnir og þátttöku í flokkunarkerfi ICF. Niðurstöðurnar sýndu að 97% dæmanna féllu innan athafna og þátttöku. Áreiðanleiki endurtekinnna prófana fyrir breytuna að gegna hlutverki hefur verið skoðaður fyrir allar þrjár útgáfurnar með því að reikna kapp-fylgnistuðul. Viðmiðunarreglur Landis og Koch (1977) voru hafðar til hliðsjónar en þar er reiknað kapp á bilinu 0.41–0.60 talið vera miðlungssterk fylgni, 0.61–0.80 mikil fylgni og 0.81–1.00 nær fullkomin fylgni. Vegið kapp hækkaði frá fyrstu útgáfunni ($k = 0,74$) (Oakley o.fl., 1986) til þeirrar þriðju ($k = 0,94$) (Scott o.fl., 2019). Í þriðju útgáfunni var einnig skoðaður áreiðanleiki endurtekinnna prófana fyrir tvær breytur. Fyrst fyrir sátt við frammistöðu þar sem Cronbach's alfa-stuðullinn var reiknaður fyrir öll hlutverkin og reyndist samsvörun vera á bilinu viðunandi (0,77) til framúrskarandi (0,98) samkvæmt viðmiði Tavakol og Dennick (2011). Síðan fyrir áhugi á að gegna hlutverki (sem fólk gegndi ekki núna), þar sem fylgnin var reiknuð með kapp og reyndist vera á bilinu miðlungs (0,44) til nær fullkomin (1,00) samkvæmt fyrrnefndum viðmiðum Landis og Koch (Scott o.fl., 2019).

Notagildi og fýsileiki

Notagildi og fýsileiki Hlutverkalistans var kannaður meðal 114 iðjubjálfa og iðjubjálfanema í netkönnun. Þeir svöruðu fyrstu og þriðju útgáfu listans rafrænt í hugbúnaðinum REDCap, þriðju útgáfunni aftur í PDF-formi og að lokum sex spurningum (opnum og fjölvals) um fýsileika og notagildi Hlutverkalistans. Flestir þátttakendur töldu listann m.a. auka skilning á hlutverkum fólks, skýra sjónarmið skjólstæðinga, gefa heildræna mynd, aðstoða við að forgangsraða íhlutun og hvetja til umræðna. Flestir töldu þriðju útgáfu listans snúast um málefni sem væru mikilvæg við skipulagningu íhlutunar og langflestir töldu líklegt að þeir myndu nota listann í framtíðinni. Alls 94% þátttakenda fannst frekar eða mjög fýsilegur kostur að nota listann í rafrænu formi fremur en á pappír (Scott o.fl., 2019).

Niðurstöður rannsóknar á hlutverkum Íslendinga, frá árinu 2001, benda til að hlutverkin sem Hlutverkalistinn spannar séu skiljanleg og eigi við í íslensku samfélagi (Kristjana Fenger, 2001). Kannað var hversu oft Íslendingar gegndu 10 hlutverkum og hvert gildi þeirra væri með aðlöguðum Hlutverkalista Oakley frá 1984. Fjögur hundruð manna úrtak á aldrinum 18–75 ára var valið af handahófi úr þjóðskrá og fékk listann sendan í pósti. Alls bárust 149 gild svör (svarhlutfall 37,25%). Í ljós kom að öllum hlutverkunum hafði einhvern tíma verið gegnt og þau skiptu fólk mismiklu máli. Hlutfallslega flestir gegndu hlutverki starfsmanns, fjölskyldu-meðlims og heimilishaldara mjög oft eða daglega. Tvö fyrrnefndu hlutverkin höfðu einnig mest gildi auk umannanda- og vinnu-

hlutverksins. Hlutverkinu þátttakandi í trúarstarfi var sjaldnast gegnt, ásamt hlutverkunum sjálfboðaliði og þátttakandi í félagsstarfi, og þessi þrjú hlutverk höfðu einna minnst gildi fyrir þátttakendur.

Þýðing Hlutverkalistans

Flest matstæki verða til á enskumælandi málsvæði en nokkuð algengt er að þau séu þýdd yfir á önnur tungumál. Til að matstækin haldi sem best mælifræðilegum eiginleikum milli málsvæða er brýnt að beita viðurkenndum þýðingaraðferðum (Einar Guðmundsson, 2005–2006; International Test Commission, 2001). Tvær aðferðir hafa verið mest notaðar á Íslandi, þ.e. þýðing-bakþýðing og rýni sérfræðihóps (Einar Guðmundsson, 2005–2006). Hvorug þessara aðferða tryggir að setningaskipan og málfræði sé samkvæmt venjum nýja tungumálsins eða samkvæmt tungutaki markhóps matstækisins (Beatty og Willis, 2007). Í seinni tíð hefur verið lögð áhersla á að fólk úr markhópnum komi að þýðingunni á einhverjum tímapunkti (Beatty og Willis, 2007) en aðkoma þeirra getur verið með ýmsu móti. Ýmist eiga rannsakendur ígrunduð samtöl við þá sem matstækið er ætlað fyrir (Beatty og Willis, 2007; Sólrún Óladóttir og Guðrún Pálmadóttir, 2013) eða leggja fyrir þá spurningar í kjölfar fyrirlagnar (Brynja Örylgsdóttir og Erla Kolbrún Svavarsdóttir, 2005). Oft er mælt með að sérfræðingur í nýja tungumálinu lesi textann yfir í lokin til að fá sem almennast og skiljanlegast málfar (Swain-Verdier o.fl., 2004).

Hlutverkalistinn hefur verið þýddur á yfir 20 tungumál (Dickerson, 2008) en lýsingu á þýðingarferlinu er aðeins að finna í þremur greinum (Colón og Haertlein, 2002; Cordeiro o.fl., 2007; Hachey o.fl., 1995). Til að samræma þýðingar listans milli málsvæða og tryggja að þær væru sambærilegar voru útbúnar verklagsreglur en þær áttu einnig að stuðla að réttmæti hans á nýju tungumáli (Van Antwerp o.fl., 2016). Samhliða þýðingu listans yfir á íslensku voru verklagsreglurnar prófaðar og gagnrýndar af fyrstu tveimur höfundum þessarar greinar. Þetta var gert í samræði við þriðja höfund greinarinnar og meistaranema hennar Van Antwerp. Breyttar reglur voru prófaðar við þýðingu matslistans yfir á mandarín og þær endanlega gefnar út í framhaldi af því (Van Antwerp o.fl., 2016).

Tilgangur verkefnisins sem hér verður lýst var tvíþættur: (1) að þýða og staðfæra matstækið Hlutverkalistinn: Þátttaka og sátt (Role Checklist version 3: Performance and Satisfaction) úr ensku yfir á íslensku, (2) að kanna sýndar- og innihaldsréttmæti ásamt notagildi íslensku útgáfunnar.

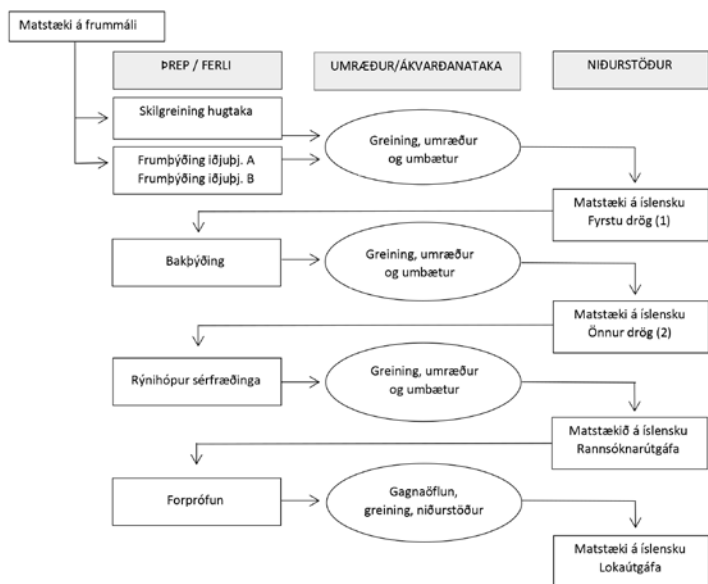
Til að kanna hvort verkefnið væri leyfisskyld var fyrirspurn send Vísindasíðanefnd. Þar kom fram lýsing á þýðingarferli og rannsóknaráætlun m.a. með upplýsingum um hverjir yrðu þátttakendur og hvernig öflun gagna færi fram. Í svari frá nefndinni stóð að fjallað hefði verið um fyrirhugaða rannsókn og hún ekki talin leyfisskyld (samkvæmt tölvupósti frá Berglindi Hallgrímsdóttur, 2. mars 2015).

ÞÝÐING OG STAÐFÆRING

Við þýðingu og staðfæringu Hlutverkalistans var drögum að verklagsreglum fylgt. Ferlið spannaði þýðingu, bakþýðingu og hóprýni iðjubjálfa (Van Antwerp o.fl., 2016) (sjá mynd 1). Auk þessa las sérfræðingur í íslenskri tungu þýðinguna yfir í lokin.

Þýðing-bakþýðing

Tveir frumþýðendur og einn bakþýðandi komu að þýðingu listans, allir iðjubjálfar með langan starfsaldur og framhaldsnám í faginu. Bakþýðandinn bjó auk þess lengi í enskumælandi landi.

Mynd 1 Rannsóknarferlið: Þýðing og mat á réttmæti og notagildi.

Frumþýðendur þýddu listann úr ensku yfir á íslensku hvor í sínu lagi og báru síðan þýðingarnar saman. Áður höfðu þýðendur komið sér saman um að hafa heiti hlutverka eitt lýsandi nafnorð þar sem því yrði við komið. Heiti hlutverka voru eins í báðum þýðingum en smávægilegar orðalagsbreytingar voru gerðar til að samræma leiðbeiningar og skilgreiningar hlutverkanna. Þar með urðu til fyrstu drög Hlutverkalistans á íslensku.

Bakþýðandi þýddi íslensku drögin yfir á ensku og í kjölfarið var bakþýðingin borin saman við frumútgáfuna á ensku. Heiti hugtaka og orðalag í bakþýðingunni var stundum ólíkt upphaflegu útgáfunni en inntakið hins vegar nánast það sama. Leiðbeiningar um notkun listans voru einnig samhljóma þótt orðalagið væri ekki alls staðar eins. Heiti fjögurra hlutverka voru nákvæmlega þau sömu í bakþýðingunni og heiti hinna sex höfðu sömu merkingu þótt orðfærið væri annað. Dæmi um þetta voru: „Carer“ í stað „Caregiver“, „Homemaker“ í stað „Home maintainer“ og „Participant in community organization“ í stað „Participant in organizations“. Í skilgreiningum frumútgáfunnar koma oft fyrir orðasamböndin „responsible for“, „spending time or doing something with“ og „involvement in“. Þau tvö fyrrnefndu voru eins í bakþýðingunni og frumútgáfunni en það síðastnefnda var ýmist þýtt „participates in“ eða „attends to“ í bakþýðingunni og var talið jafngilt. Lítils háttar munur var á sumum hugtökum kvarðanna. Til dæmis voru hugtökin „unsatisfied“ og „quite satisfied“ notuð í bakþýðingunni en „dissatisfied“ og „somewhat satisfied“ í frumútgáfunni, en þetta var talið jafngilt. Lítils háttar breytingar voru gerðar á skilgreiningum þriggja hlutverka, þ.e. sjálfböðaliði, umönnunaraðili og heimilishaldari, en orðalag í skilgreiningum á hinum sjö hélst óbreytt. Hér með voru orðin til önnur drög sem síðan voru rædd í rýnihópnum (sjá töflu 1).

Rýnihópssamtal

Þátttakendur í rýnihóp voru valdir markvisst til að fá sem mesta breidd í hópinn m.t.t. aldurs, starfsreynslu og sérsviðs innan fagsins (Katrín Blöndal og Sigríður Halldórsdóttir, 2013). Haft var samband símleiðis við sjö iðjubjálfa, fimm þeirra störfuðu á vettvangi iðjubjálfunar og tveir í háskóla. Þeim var boðið að rýna drög að íslenski þýðingu Hlutverkalistans: Þátttaka og sátt, með tilliti til merkingar hugtaka og málfars, og allir brugðust jákvætt við. Í kjölfarið var þeim sent kynningarbréf í tölvupósti um markmið og fyrirkomulag samtalsins, ásamt drögum að Hlutverkalistanum á

íslensku. Iðjubjálfarnir voru á aldrinum 26 til 64 ára með starfsreynslu á bilinu eitt til 40 ár. Iðjubjálfarnir á vettvangi störfuðu með fólki á aldrinum 18–90 ára með ólíkan heilsufarsvanda af líkamlegum og/eða andlegum toga. Rýnihópurinn ræddi hvert hlutverk fyrir sig, þ.e. heiti þess, inntak og orðalag skilgreininga og hvort og hvernig það birtist í íslensku samfélagi. Einnig voru leiðbeiningar um fyrirlögn listans ræddar. Frumþýðendurnir tveir voru til staðar í rýnihópnum til að halda umræðunum á sporinu og skrá innihald þeirra jafnóðum. Þeir gerðu síðan samantekt á inntaki og niðurstöðum umræðanna og báru undir þátttakendurna til að auka réttmæti gagnanna. Í leiðbeiningum um hvernig skuli svara listanum er orðfærið að gegna hlutverki notað. Þetta orðalag var ekki öllum tamt í rýnihópnum. Einnig var rýnihópurinn ósammála um hvort það að gegna hlutverki fæli alltaf í sér bæði ábyrgð og gjörð eða einungis annað hvort. Orðfærið að sinna hlutverki kom til tals en var slegið út af borðinu þar sem það er notað í skilgreiningum sumra hlutverkanna. Að gegna hlutverki var notað í fyrstu útgáfu Hlutverkalistans á íslensku og flestir höfðu vanist því.

Hópurinn ræddi um heiti hlutverka í listanum. Heitinu þátttakandi í tómsundastarfi var breytt í tómsundaíðkandi þar sem meirihluti þátttakenda taldi það heiti meira notað í samfélaginu, auk þess að vera þekkt innan tómsundafræðinnar. Heiti annarra hlutverka hélst óbreytt.

Í umræðum um skilgreiningar á hlutverkum bar hæst orðalagið að bera ábyrgð á og sinna. Flestir töldu orðasambandið að bera ábyrgð á fela þetta hvort tveggja í sér og ná þar að auki yfir það að leiðbeina öðrum við framkvæmd verka sem tilheyrdi hlutverkinu. Sá sem ber ábyrgð þarf því ekki að framkvæma sjálfur allt sem fellur undir hlutverkið og fólk getur líka deilt ábyrgð. Niðurstaðan varð því sú að orðasambandinu ber ábyrgð á og sinnir í hlutverkunum umönnunaraðili og heimilishaldari var breytt í ber ábyrgð á. Lítils háttar orðalagsbreytingar voru gerðar á skilgreiningunum á hlutverki starfsmanns, sjálfböðaliða og þátttakanda í félagasamtökum og skýringardæmum breytt í hlutverkunum sjálf-

Fyrstu Drög Eining í kjölfar frumþýðingar	Önnur drög Eining í kjölfar bakþýðingar	Þriðju drög – rannsóknarútgáfa Eining í kjölfar rýnihóps
NEMANDI Stundar nám, fullt nám eða hlutanám.	Óbreytt	Óbreytt
STARFSMADUR Er í launadri vinnu, fullu starfi eða hlutastarfi.	Óbreytt	STARFSMADUR Stundar launaða vinnu, fullt starf eða hlutastarfi.
SJÁLFBÖDALIDI Sinnir reglulega ólaunuðu starfi í þágu líknarféлага, göðgerðarsamtaka, skóla, samfélagsins o.fl.	SJÁLFBÖDALIDI Sinnir reglulega ólaunuðu starfi í þágu samfélagsins, t.d. líknarféлага, göðgerðarsamtaka og skóla.	SJÁLFBÖDALIDI Sinnir reglulega ólaunuðu starfi fyrir t.d. göðgerðarsamtök, skóla, íþróttafélag og hjálparsevt.
UMÖNNUNARADILI Annast aðra s.s. barn, maka, aðra ættingja eða vin, a.m.k. einu sinni í viku.	UMÖNNUNARADILI Ber ábyrgð á og sinnir umönnun annarra s.s. barns, maka, ættingja eða vinar, a.m.k. einu sinni í viku.	UMÖNNUNARADILI Ber ábyrgð á umönnun annarra t.d. barns, maka, ættingja eða vinar, a.m.k. einu sinni í viku.
HEIMILISHALDARI Sinnir heimilishaldi s.s. þrífum, eldamennsku eða garðvinnu, a.m.k. einu sinni í viku.	HEIMILISHALDARI Ber ábyrgð á og sinnir heimilishaldi s.s. þrífum, eldamennsku eða garðvinnu, a.m.k. einu sinni í viku.	HEIMILISHALDARI Ber ábyrgð á heimilishaldi t.d. þrífum, eldamennsku, innkaupum, viðhaldi eða garðvinnu, a.m.k. einu sinni í viku.
VINUR Ver tíma eða gerir eitthvað reglulega með vini.	Óbreytt	Óbreytt
FJÓLSKYLDUMEDLIMUR Ver tíma eða gerir eitthvað reglulega með fjólskyldum meðlimi s.s. barni, maka eða öðru skyldmenni.	Óbreytt	FJÓLSKYLDUMEDLIMUR Ver tíma eða gerir eitthvað reglulega með t.d. barni, maka eða öðrum ír fjólskyldum.
ÞÁTTTAKANDI Í TRÚARSTARFI Tekur þátt í starfi eða athöfnum á vegum trúfélags.	Óbreytt	Óbreytt
ÞÁTTTAKANDI Í TÓMSUNDASTARFI Sinnir áhugamáli reglulega s.s. saumaskap, hljóðfærileik, smíðum, íþróttum, útivist, leiklistar- eða klubbstarfi..	Óbreytt	TÓMSUNDAÍDKANDI Sinnir áhugamáli reglulega t.d. saumaskap, smíðum, íþróttum, útivist, hljóðfærileik, kóröng eða leiklist.
ÞÁTTTAKANDI Í FÉLAGASAMTÖKUM Á aðild að og starfar reglulega með formlegu félagi s.s. kvenfélagi, fagfélagi, stjórnmálasmötökum eða ýmsum hreyfingum.	Óbreytt	ÞÁTTTAKANDI Í FÉLAGASAMTÖKUM Starfar reglulega með formlegu félagi t.d. fagfélagi, kvenfélagi, stjórnmálaflokki eða hreyfingum.

Tafla 1. Breytingar sem heiti hlutverka og skilgreiningar tóku í þýðingarferlinu.

boðaliði og fjölskyldumeðlimur til að koma til móts við íslenska menningu. Skilgreiningar þriggja hlutverka héldust óbreyttar (sjá töflu 1).

Sérfræðingur í íslensku las yfir íslensku útgáfuna. Honum fannst hugtökin heimilishaldari og tómsundaiðkandi vera fremur óþjál og lagði til að nota frekar fleiri lýsandi orð eins og þátttakandi í heimilishaldi og þátttakandi í tómsundaiðju. Ákveðið var þó að halda sig við álit meirihluta rýnihópsins. Heimilishaldari er iðjubjálfum tamt frá fyrri útgáfu listans og tómsundaiðkandi er þekkt í samfélaginu, en það kemur fyrir í ýmsum skýrslum á netinu, greinum, þingskjali og bókum. Að þessu loknu var rannsóknarútgáfa listans tilbúin til prófunar, sjá töflu 1.

RÉTTMÆTI OG NOTAGILDI

Í rannsókn sem sneri að mati á réttmæti og notagildi íslensku útgáfunnar voru iðjubjálfar og skjólstæðingar þeirra spurðir um reynslu sína af Hlutverkalistanum og viðhorf til hans.

Þátttakendur og öflun gagna

Um var að ræða tilgangsráttak (Katrín Blöndal og Sigríður Halldórsdóttir, 2013), þar sem valdir voru þátttakendur sem búa yfir þekkingu á efninu. Til viðbótar við iðjubjálfa sem tóku þátt í rýnihópnum (sjá hér að framan) var stofnað til samstarfs við fimm iðjubjálfa sem starfa á þverfaglegri endurhæfingarstofnun. Forstöðuiðjubjálfi þar lýsti áhuga á samstarfi við rannsakendur eftir að hafa fengið upplýsingar um rannsóknina símléiðis og í kjölfarið með kynningarbréfi. Hann falaðist síðan eftir þátttakendum úr samstarfshópi sínum. Iðjubjálfaþarnir sem samþykktu að taka þátt funduðu með rannsakendum þar sem þeir fengu ítarlegar upplýsingar um rannsóknina og alla framkvæmd hennar. Að því loknu fengu þeir í hendur hina nýju útgáfu Hlutverkalistans og spurningalista ásamt skriflegum leiðbeiningum um gagnaöflunina. Einu bakgrunnsupplýsingar þátttakenda sem beðið var um voru kyn og aldur skjólstæðinga, aldur og starfsreynsla iðjubjálfa.

Eftir að iðjubjálfi hafði lagt Hlutverkalistan fyrir skjólstæðing sinn kannaði hann hvort skjólstæðingurinn væri til í að svara nokkrum spurningum um listann og taka þannig þátt í könnun á gagnsemi hans. Skjólstæðingnum var sagt að þátttaka væri frjál og að hann gæti dregið sig út úr rannsókninni hvenær sem væri. Spurningalistinn var í tveimur hlutum þar sem skjólstæðingurinn var beðinn um (a) nefna dæmi um hvert af hlutverkunum 10 sem hann hafði gegnt eða ætlaði sér á einhverjum tímamarki að gegna og (b) að svara fimm já/nei spurningum og útskýra svar sitt nánar ef það var neikvætt. Dæmi um slíka spurningu var „Fjallar Hlutverkalistinn um mikilvæg málefni?“

Þegar iðjubjálfaþarnir höfðu safnað gögnum frá 25 skjólstæðingum í allt svöruðu þeir sjö opnum spurningum hver. Dæmi um slíka spurningu var: „Hvernig sérdú fyrir þér að nota Hlutverkalistan í framtíðinni?“ Iðjubjálfaþarnir sem áður höfðu tekið þátt í rýnihópnum um þýðingu listans svöruðu samsvarandi spurningum rafrænt. Iðjubjálfaþarnir á endurhæfingarstofnuninni, allt konur, voru á aldrinum 39–59 ára með starfsreynslu á bilinu 5 til 32 ár. Skjólstæðingarnir voru á aldrinum 25–68 ára, 5 karlar og 20 konur, með ólíkan heilsufarsvanda af líkamlegum og/eða andlegum toga.

Gagnagreining

Frumgögnin, svör skjólstæðinga og iðjubjálfa við spurningalistunum og dæmi skjólstæðinganna um hlutverk, voru handskrifuð. Þau voru slegin inn í tölvu til að auðvelda yfirsýn og greiningu.

Tvö skjöl voru lögð til grundvallar greiningunni. Annars vegar var um að ræða svör allra þátttakenda við spurningunum þar sem beitt var sniðmátsgreiningu (e. template analysis) (King, 2012), en þá eru þemu og kóð að mestu ákveðin fyrir fram. Dregin voru fram hugtök og orðasambönd sem sneru að innihaldi, formi og gagnsemi listans en þessi þemu má túlka sem vísbendingar um sýndarréttmæti, innihaldsréttmæti og notagildi Hlutverkalistans. Þessi hluti greiningar var í höndum tveggja fyrstu höfundanna sem greindu gögnin sitt í hvoru lagi, báru saman og samræmdu niðurstöðurnar. Hitt skjalið var listi með dæmum sem skjólstæðingarnir gáfu um hlutverk sín. Þau voru flokkuð samkvæmt skilgreiningum MOHO á stigum iðju sem þátttaka, framkvæmd eða framkvæmdaþáttur (Kielhofner, 2008; Taylor, 2017). Svörin voru þýdd yfir á ensku þannig að allir höfundarnir gætu komið að flokkuninni. Rannsakendur flokkuðu gögnin hver í sínu lagi og síðan báru þeir saman bækur sínar. Nokkrar umræður urðu og endurskoðun þar til samhljóða niðurstöður fengust.

Niðurstöður

Niðurstöðurnar eru settar fram í þremur hlutum sem í heildina endurspeglar sýndarréttmæti, innihaldsréttmæti og notagildi listans.

Inntak og form

Almennt voru þátttakendur ánægðir með listann. Flestir þeirra töldu hugtakið hlutverk falla vel að íslenskri menningu enda algengt í ræðu og riti hér á landi.

Hlutverk í mínum huga er að hafa ákveðnar skyldur, verkefni sem annaðhvort þarf að sinna eða vilji er til þess að sinna, eða að tilheyra ákveðnum hópum nærsamfélagsins eða umhverfisins (iðjubjálfi E úr rýnihópi).

Þótt flestir legðu svipaðan skilning í hugtakið þá bentu iðjubjálfaþarnir á að stundum þyrfti að útskýra inntak þess fyrir skjólstæðingunum. Þá kom einnig fram að sum hlutverk voru algengari en önnur.

Flestir samsama sig vinnu-, foreldra- og makahlutverki en spá ekki mikið í önnur hlutverk sem sannarlega geta haft mikið að segja í daglegu lífi. Hlutverkin sjálfboðaliði og þátttakandi í trúarstarfi virðast ekki vera mjög sterk í íslenskri menningu (iðjubjálfi 2).

Bent var á að hlutverk væru misjafnlega fyrirferðarmikil og að fjölskylduhlutverkið væri það umfangsmesta. Mörg smærri hlutverk falla þar undir s.s. maki, systir/bróðir, barn, foreldri og kom fram ábending um að það gæti verið takmarkandi.

Mér finnst að maki og börn ættu ekki að vera flokkuð saman. Ég t.d. er mjög mikið með börnin en finnst ég fá allt of lítinn tíma með maka (skjólstæðingur 21).

Skilgreiningar á hlutverkum og leiðbeiningar um útfyllingu listans voru að mati flestra þátttakenda skiljanlegar en þó kom það fyrir að iðjubjálfaþarnir þyrftu að útskýra leiðbeiningarnar nánar fyrir skjólstæðingum.

Almenn ánægja var með báða kvarðana, þ.e. frammistöðukvarðann og kvarðann um löngun til að gegna hlutverki. Einum skjólstæðingi fannst þó vanta möguleikann „á ekki við“ í síðari kvarðanum fyrir þá sem höfðu löngun en ekki getu eða tækifæri til að gegna ákveðnu hlutverki.

Flestir voru sáttir við útlit og uppsetningu listans. Skjólstæðingarnir

voru á bilinu 2–10 mínútur að fylla hann út og flestir voru undir fimm mínútum. Iðjubjálfunum fannst kostur hversu fljótlegt það var að leggja listann fyrir og hversu skýr, einfaldur og skiljanlegur hann var fyrir fagfólk jafnt sem skjólstæðinga.

Gagnsemi í starfi

Almennt fannst iðjubjálfunum listinn nýttast vel til upplýsingaöflunar. Niðurstöður hans leiddu í ljós hvað skiptir skjólstæðinginn máli og hvernig hann metur frammistöðu sína í hinum ýmsu hlutverkum. Þeir töldu listann bjóða upp á umræður um ýmis efni sem snúa að lífi skjólstæðings og þannig fengjust ítarlegri upplýsingar. Sumir iðjubjálfnir sáu fyrir sér að nota listann í fyrsta viðtali til að fá strax í upphafi endurhæfingar yfirsýn yfir líf og störf skjólstæðinga sinna.

Listinn spannar stórt svið hlutverka sem gefa góða mynd af skjólstæðingi sem heildstæðri persónu og hjálpar mér því að skilja skjólstæðing minn enn betur og mæta þörfum hans þar sem þær eru (iðjubjálfi D úr rýnihópi).

Að mati iðjubjálfnanna skapar listinn einnig tækifæri fyrir skjólstæðinginn til að átta sig á stöðu sinni, skoða hlutverk sín, meta hversu sáttur hann er við frammistöðu sína í þeim sem hann gegnir og átta sig á hvort hann kys eða stefnir að því að bæta einhverjum við. Iðjubjálfunum fannst notkun listans og umræður um niðurstöður hans ýta undir skjólstæðingsmiðaða þjónustu.

Meiri líkur að ég sem fagmaður sé í raun að vinna með vilja og vanamynstur skjólstæðings og veita íhlutun á skjólstæðingsmiðaðan hátt (iðjubjálfi A úr rýnihópi).

Þá töldu iðjubjálfnir að listinn hjálpaði skjólstæðingnum til að sjá sjálfan sig í stærra samhengi, bæði sem manneskju og sem þátttakanda í samfélaginu. Með niðurstöður Hlutverkalistans í höndunum fannst iðjubjálfunum auðvelt að átta sig á hvaða hlutverk skiptu skjólstæðinginn máli.

Gefur tækifæri til að vinna með og skoða þau hlutverk sem skjólstæðingar eru ósáttir við frammistöðu sína við og þau hlutverk sem hafa dottið út og fólk vill gegna í framtíðinni (iðjubjálfi 4).

Hlutverk og stigskipting þeirra

Skjólstæðingarnir gáfu í allt 397 dæmi um hlutverk sín en þar af voru 55 ónothæf, óljós eða ekki við hæfi (sjá töflu 2). Flest dæmin tengdust hlutverkunum fjölskyldumeðlimur og tómsundaiðkandi en fæst þátttakandi í trúarstarfi.

Eftir flokkun og greiningu dæmanna samkvæmt skilgreiningum MOHO á þremur stigum iðju (Kielhofner, 2008; Taylor, 2017) var ljóst að sex hlutverkanna, þ.e. nemandi, starfsmaður, umönnunaraðili, sjálfboðaliði, vinur og þátttakandi í félagasamtökum endurspegluðu efsta stigið sem er þátttaka. Aftur á móti reyndust rúmlega 70% dæma um heimilishaldara tilheyra framkvæmdum og rúmlega helmingur dæma um tómsundaiðkanda sömuleiðis.

Rúmlega helmingur dæma um önnur hlutverk tengdust þátttöku (sjá töflu 2). Dæmi sem skjólstæðingarnir gáfu um þátttöku voru m.a. grunnskólanemi, rafvirki, hjálparveitarkona, faðir og frímúrari en dæmi um framkvæmd voru t.d. að skúra, elda, fara í bíó og spila á spil.

UMRÆÐA

Þýðing Hlutverkalistans var unnin í samstarfi við fjölbreyttan hóp iðjubjálfa. Í þýðingarferlinu urðu breytingar á listanum en allnokkrar áskoranir reyndust vera á þeirri leið. Þessar áskoranir snerust fyrst og fremst um merkingu hugtaka og orðasambanda sem þurfti að vera sú sama í öllum tungumálum. Einnig þurftu heiti hlutverka að vera skýr, sem og skilgreiningar á þeim, og í takt við íslenskt orðfæri og menningu. Sambærilegra áskorana varð vart þegar listinn var þýddur yfir á frönsku, spænsku og brasilíska portúgölsku (Colón og Haertlein, 2002; Cordeiro o.fl., 2007; Hachey o.fl., 1995). Ýmist voru heiti hlutverka ekki til í tungumálinu, orðasamböndin höfðu óljósa merkingu eða dæmi um hlutverk voru ekki til í menningu landsins. Í upphafi þýðingarferlisins yfir á íslensku var mörkuð sú stefna að heiti hlutverka skyldi vera eitt nafnorð ef því yrði við komið. Heitið skyldi vera lýsandi og kunnugt iðjubjálfum þótt það fyndist e.t.v. hvorki í orðabókum né félli að ábendingum íslenskufræðings. Hér var því sett í forgang að hugtök og orðasambönd væru skiljanleg notendum listans, þ.e. iðjubjálfum, sem þá væru færir um að útskýra þau fyrir skjólstæðingum sínum. Þá var einnig haft í huga að íslenskt mál tekur stöðugum breytingum, bæði hvað varðar hugtök og tungutak (Guðrún Kvaran, 2005). Hugtökin *heimilishaldari* og *tómsundaiðkandi* koma sjaldan fyrir í ræðu og riti. Það fyrrnefnda má finna í einu orðasafni og í fyrri útgáfu listans og það síðara á netinu og í skýrslum, skjölum og greinum en ekki í orðabókum. Samt sem áður hnutu hvorki skjólstæðingar né iðjubjálfar um þessi hugtök og því var þeim haldið, þrátt fyrir ábendingu íslenskufræðings. Sú staðreynd að þýðing og bakþýðing listans féllu vel saman gæti verið vísbending um réttmæti listans og að niðurstöður erlendra rannsókna megi yfirfæra á íslensku útgáfuna. Bæði iðjubjálfar og skjólstæðingar komu að rannsókn á réttmæti og notagildi íslenskrar útgáfu Hlutverkalistans. Helstu niðurstöður tengdust innihaldi listans, formi og notagildi í starfi auk þess sem upplýsingar fengust um á hvaða stigi iðju skjólstæðingar lýstu hlutverkum sínum. Iðjubjálfunum fannst listinn virka sannfærandi sem gefur vísbendingar um sýndarréttmæti hans en það er forsenda þess að matstæki sé yfir höfuð notað (Guðmundur B. Arnkelsson, 2006). Þátttakendur voru sammála um að hlutverkin í listanum og skilgreiningar þeirra endurspegluðu það sem fólk væri að fást við í íslensku samfélagi og rennir það stöðum undir

Hlutverk	Þátttaka		Framkvæmd		Framkv.þ.		Óljóst		Samtals dæmi (N)
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Nemandi	33	84,6	0	0	0	0	6	15,4	39
Starfsmaður	35	92,1	0	0	0	0	3	7,9	38
Sjálfboðaliði	20	76,9	0	0	0	0	6	23,1	26
Umönnunaraðili	35	83,3	0	0	0	0	7	16,6	42
Heimilishaldari	12	21,0	41	71,9	0	0	4	7,0	57
Vinur	28	73,7	2	5,3	2	5,3	6	15,8	38
Fjölskyldumeðlimur	40	61,5	14	21,5	0	0	11	16,9	65
Þátttakandi í trúarstarfi	5	62,5	0	0	0	0	3	37,5	8
Tómsundaiðkandi	27	44,3	32	52,4	0	0	2	3,3	61
Þátttakandi í félagasamtökum	16	69,6	0	0	0	0	7	30,4	23
Samtals dæmi	251	63,2	89	22,4	2	0,5	55	13,8	397

Tafla 2. Hlutverk og stigskipting þeirra.

innihaldsréttmæti hans. Þátttakendur ítrekuðu líka að hlutverkin væru misjafnlega umfangsmikil og sum, líkt og fjölskylduhlutverkið, væru samsett úr fleiri ólíkum hlutverkum, t.d. maki og foreldri. Þetta er réttmæt ábending sem ekki er þó mögulegt að bregðast við þar sem verklagsreglurnar kveða á um að eingöngu megi taka út hlutverk en ekki bæta neinum við (Van Antwerp o.fl., 2016). Þessi ábending gefur tilefni til umhugsunar um hvort þetta rýri innihaldsréttmæti listans.

Almenn sátt var um kvarðana. Skjólstæðingarnir notuðu þá eins og til var ætlast með einni undantekningu þar sem viðkomandi langaði til að gegna tilgreindu hlutverki en gaf það ekki til kynna vegna þess að hann taldi sig ekki færan um það á þessum tímapunkti. Hér virðist um misskilning að ræða sem ætti að koma fram í umræðum við iðjubjálfa. En eins og fram hefur komið eru slíkar samræður nauðsynlegar, hvort sem er meðan á fyrirlögn stendur eða eftir á. Umræðurnar skapa tækifæri fyrir iðjubjálfa til að tengjast og kynnast skjólstæðingi og ákveða næstu skref.

Hvað varðar notagildi listans voru iðjubjálfar og skjólstæðingar sammála um að hann snúist um mikilvæg málefni sem nauðsynlegt er að skoða ofan í kjölinn. Iðjubjálfunum fannst hann skýr og gefa góða og heildstæða mynd af skjólstæðingum sem iðjuverum. Þar sem alla jafna er fljótlegt að leggja hann fyrir hentar hann vel til að nota í fyrsta viðtali. Iðjubjálfarnir sögðu niðurstöðurnar hvetja til umræðna, veita innsýn í og auka skilning á hlutverkum skjólstæðinga frá þeirra sjónarhóli en slíkt er undirstaða þess að unnt sé að leggja drög að skjólstæðingsmiðaðri íhlutunaráætlun (Guðrún Pálmadóttir, 2008). Samsvarandi niðurstöður er að finna í rannsókn Scott o.fl. (2019) þar sem þátttakendur voru iðjubjálfar og iðjubjálfanemar. Varast ber samt að ofmeta hvaða ályktanir er hægt að draga út frá niðurstöðum listans. Hafa ber í huga að Hlutverkalistinn er skimunarverkfæri og því nauðsynlegt að nota önnur matstæki til að skoða hvaða þættir hindra eða ýta undir þátttöku skjólstæðinga. Slíkar upplýsingar leggja frekari grunn að íhlutunaráætlun. Þá þarf einnig að grípa til annarra vel staðlaðra matstækja til að mæla árangur þjónustunnar.

Dæmin sem skjólstæðingar gáfu um hlutverk sín voru flokkuð í takt við skilgreiningar MOHO á mismunandi stigum iðju. Af þessum 397 dæmum tilheyrðu 63,2% þátttöku og 22,4% framkvæmd en aðeins 0,5% framkvæmdaþáttum. Athygli vakti að 13,9% dæma voru óljós eða áttu ekki við. Hugsanlega hefði mátt koma í veg fyrir þetta með frekara samtali milli iðjubjálfa og skjólstæðings. Þessi ónothæfu dæmi vekja upp spurningar um skilning þeirra sem svöruðu listanum og einnig um hvort útskýringar iðjubjálfa í rannsókninni eða fyrirmælin sem þeir fengu hafi verið nægilega skýr. Í alþjóðlegri rannsókn Bonsaksen o.fl. (2015) voru niðurstöður ólíkar þeim íslensku. Þar tilheyrðu einungis 33% dæma þátttöku og 65% framkvæmd en þátttakendur voru frá sex löndum. Þegar horft er til niðurstæðna frá einstökum löndum í þeirri rannsókn eru þær mjög ólíkar. Ástæður fyrir þessum mun geta verið mismunandi orðalag spurninga, t.d. „nefndu dæmi um hlutverk þitt sem nemandi“ eða „nefndu hvað þú gerir í nemendahlutverkinu“. Það fyrra lýsir þátttöku á meðan hið síðara lýsir framkvæmd. Annað sem gæti hafa stuðlað að þessum mun er flokkun dæma eftir skilgreiningum MOHO, sem stundum getur verið erfið og því rýrt gildi niðurstæðna. Það má þó álykta, út frá niðurstöðum rannsóknar Bonsaksen o.fl. og þessarar rannsóknar, að dæmi skjólstæðinga tengist tveimur efstu stigum iðju samkvæmt MOHO, þ.e. þátttöku og framkvæmd.

Þessi rannsókn gefur vísbendingar um sýndarréttmæti, innihaldsréttmæti og notagildi íslenskrar útgáfu matstækisins Hlutverkalistinn: Þátttaka og sátt. Listinn var þýddur samkvæmt viðurkenndum aðferðum en slíkt er forsenda þess að matstæki haldi sem best mælifræðilegum eiginleikum milli málsvæða (Einar Guðmundsson, 2005–2006; International Test Commission, 2001). Hlutverkalistinn ætti að nýtast iðjubjálfum á Íslandi vel. Með honum hafa þeir fengið réttmætt matstæki í hendur sem dugar vel, bæði í vinnu með skjólstæðingum og í rannsóknum. Listinn beinist að einu meginviðfangsefni iðjubjálfa sem er þátttaka fólks á öllum sviðum samfélagsins. Hlutverkalistinn nýtist ekki eingöngu innan iðjubjálfunar heldur einnig í samstarfi við aðrar heilbrigðisstéttir þar sem hlutverkin á listanum ríma við athafna- og þátttökuhluta ICF (Taylor, 2017; Meidert o.fl., 2018) og samsvara þátttöku og framkvæmd iðju innan MOHO (Taylor, 2017).

Helstu takmarkanir rannsóknarinnar eru hvað þátttakendur voru fáir en fimm iðjubjálfar lögðu listann fyrir 25 notendur iðjubjálfunar. Flokkun dæma um hlutverk var nokkuð vandasöm þar sem stundum var erfitt að greina á milli hver tilheyrðu þátttöku og hver framkvæmd og þar að auki voru nokkuð mörg dæmi óljós eða óskýr. Skjólstæðingarnir komu eingöngu að prófun matslistans en ekkert að þýðingarferlinu. Hvort það hefði breytt einhverju er óvíst. Framtíðarrannsóknir gætu hugsanlega tengst því að fá betri innsýn í skilning skjólstæðinga og iðjubjálfa á inntaki listans með því t.d. að eiga ígrunduð samtöl við þá. Einnig er vert að rannsaka réttmæti frekar og áreiðanleika íslenskrar útgáfu hans ásamt að skoða hlutverk ólíkra hópa samfélagsins. Ákjósanlegt væri að hafa rafræna útgáfu á íslensku til að auðvelda fyrirlögn. Til stendur að útbúa flæðirit með ítarspurningum til að aðstoða iðjubjálfa sem leggja listann fyrir.

Þakkarorð

Greinarhöfundar þakka öllum þeim er lögðu rannsókninni lið, skjólstæðingum iðjubjálfa og þeim Elínu Maríu Heiðberg, Gunnhildi Gísladóttur, Halldóru Sigríði Sigurðardóttur, Helgu Magneu Þorbjarnardóttur, Herdísi Halldórsdóttur, Huldu Þóreyju Gísladóttur, Jóhönnu Ósk Snædal, Jónínu Helgadóttur, Karen Björg Gunnarsdóttur, Maren Ósk Sveinbjörnsdóttur, Sif Þórsdóttur, Sigríði Jónsdóttur, Sólrúnu Óladóttur og Valerie Harris. Sérstakar þakkir fær Guðrún Pálmadóttir.

HEIMILDIR

- Aslaksen, M., Scott, P. J., Haglund, L., Ellingham, B. og Bonsaksen, T. (2014). Occupational therapy process in a psychiatric hospital. Using the Role Checklist 2: Quality of performance. *Ergoterapeuten #4*, 38-45.
- Beatty, P. C. og Willis, G. G. (2007). Research synthesis: The practice of cognitive interviewing. *Public Opinion Quarterly*, 71, 287-311. <http://dx.doi.org/10.1093/poq/nfm006>
- Bonsaksen, T., Meiert, U., Schuman, D., Kvarsnes, H., Haglund, L., Prior, S., Forsyth, K., Takashi, Y. og Scott, P. (2015). Does the Role Checklist measure occupational participation? *The Open Journal of Occupational Therapy*, 3(3), Article 2. <http://doi.org/10.15453/2168-6408.1175>
- Brynja Örlýgsdóttir og Erla Kolbrún Svavarsdóttir. (2005). Alþjóðlegar og þvermenningarlegar rannsóknir: Aðferðir við þýðingar á mælitækjum. *Tímarit hjúkrunarfræðinga*, 3(1), 8-14.
- Colón, H. og Haertlein, C. (2002). Spanish translation of the Role Checklist. *American Journal of Occupational Therapy*, 56(5), 586-589. <http://doi.org/10.5014/ajot.56.5.586>
- Cordeiro, J. R., Camerlier, A., Oakley, F. og Jardim, J. R., (2007). Cross-cultural reproducibility of the Brazilian Portuguese version of the Role Checklist for persons with chronic obstructive pulmonary disease. *The American Journal of*

- Occupational Therapy*, 61(1), 33-40.
- Dickerson, A. (2008). The Role Checklist. Í B. Hemphill-Pearson, (ritstjóri). *Assessments in occupational therapy mental health: An integrative approach* (2. útgáfa) (bls. 251-258). SLACK.
- Einar Guðmundsson. (2005–2006). Þýðing og staðfærsla sálfræðilegra prófa. *Sálfræðiritið – Tímarit Sálfræðifélags Íslands*, 10–11, 23-40.
- Forsyth, K., Deshpande, S., Kielhofner, G., Henriksson, C., Haglund, L., Olson, L., Skinner, S. og Kulkarni, S. (2005). *A user's manual for the Occupational Circumstances Assessment Interview and Rating Scale (OCAIRS)*, (4. útgáfa). MOHO Clearinghouse, University of Illinois.
- Guðmundur B. Arnkelsson. (2006). *Orðgnótt, orðalisti í almennri sálarfræði* (5. útgáfa). Reykjavík: Háskólaútgáfan, Háskóli Íslands.
- Guðrún Kvaran. (2005). *Orðaforðinn og saga hans, íslensk orðmyndun að fornu og nýju og beygingarkerfið að fornu og nýju* [annað bindi í ritróðinni Íslensk tunga]. Almenna bókafélagið.
- Guðrún Pálmadóttir. (2007). Þjónustuferli í iðjubjálfun. *Iðjubjálfinn*, 29(2), 32-37.
- Guðrún Pálmadóttir. (2008). Iðjubjálfun í ljósi skjólstaðingsmiðaðrar nálgunar. *Iðjubjálfinn* 30(1), 8-18.
- Guðrún Pálmadóttir, Kristjana Fenger og Sigríður Jónsdóttir. (1993). *Hlutverkalistinn* [óútefni þýðing iðjubjálfa á Reykjalundi með leyfi höfundar, Frances Oakley].
- Hachey, R., Jumoorty, J. og Mercier, C. (1995). Methodology for validating the translation of test measurements applied to occupational therapy. *Occupational Therapy International*, 2(3), 190-203. <http://doi.org/10.1002/oti.6150020305>
- Harris, P. A., Taylor, R., Thielke, R., Payne, J., Gonzalez, N. og Conde, J. G. (2009). Research electronic data capture (REDCap): A metadata-driven methodology and workflow process for providing translational research informatics support. *Journal of Biomedical Informatics*, 42(2), 377-381.
- International Test Commission. (2001). International guidelines for test use. *International Journal of Testing*, 1(2), 93-114.
- Katrín Blöndal og Sigríður Halldórsdóttir. (2013). Úrtök og úrtaksaðferðir í eiginlegum rannsóknum. Í Sigríður Halldórsdóttir (ritstjóri), *Handbók í aðferðafræði rannsókna* (bls. 129-136). Háskólinn á Akureyri.
- Kielhofner, G. (2008). *Model of Human Occupation. Theory and application*. Lippincott Williams & Wilkins.
- King, N. (2012). Doing template analysis. Í G. Symon og C. Casell (ritstjórar), *Qualitative organization research: Core methods and current challenges* (bls. 426-450). Sage.
- Kristjana Fenger. (2001). Hlutverk Íslendinga, gildi þeirra og hversu oft þeir gegna þeim. *Iðjubjálfinn*, 23(1), 12-20.
- Landis, J. R. og Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159-174.
- Meidert, U., Bonsaksen, T. og Scott, P. J. (2018). A study of measuring participation according to the International Classification of Functioning, Disability and Health with the Revised Role Checklist. *Clinical Rehabilitation*, 32(11), 1530-1539. <http://doi.org/10.1177/0269215518782339>
- Oakley, F. (1984). *The Role Checklist*. Occupational service. Department of Rehabilitation Medicine Clinical Center, National Institute of health.
- Oakley, F., Kielhofner, G., Barris, R. og Reichler, R. L. (1986). The Role Checklist: Development and empirical assessment of reliability. *Occupational Therapy Journal of Research*, 6, 157-170.
- Scott, P. J. (2014). Measuring participation outcomes following life-saving medical interventions: The Role Checklist version 2: Quality of performance. *Disability and Rehabilitation*, 36(13), 1108-1112.
- Scott, P. J. (2019). *Role Checklist version 3: Participation and Satisfaction (RCv3)*. The Model of Human Occupation Clearinghouse, Department of Occupational Therapy, College of Applied Health Sciences, The University of Illinois. <https://uic.flintbox.com/#technologies/b28ebf11-e747-45da-a6ee-a40da7f4b9c1>
- Scott, P. J., Cacich, D., Fulk, M., Michel, K. og Whiffen, K. (2017). Establishing concurrent validity of the Role Checklist version 2 with the OCAIRS in measurement of participation: A pilot study. *Occupational Therapy International*, Article ID 6493472. <http://doi.org/10.1155/2017/6493472>
- Scott, P. J., McFadden, R., Yates, K., Baker, S. og McSoley, S. (2014). The Role Checklist V2: QP: Establishment of reliability and validation of electronic administration. *British Journal of Occupational Therapy*, 77(2), 96-102.
- Scott, P. J., McKinney, K., Perron, J., Ruff, E. og Smiley, J. (2019). Measurement of participation: The Role Checklist version 3: Satisfaction and performance. Í M. Huri (ritstjóri), *Occupational therapy – occupational focused holistic practice in rehabilitation* (bls. 107-119). <http://doi.org/10.5772/intech-open.69101>
- Sólrun Óladóttir og Guðrún Pálmadóttir. (2013). Spurningalisti um skjólstaðingsmiðaða þjónustu: Þýðing og staðfærsla með ígrunduðum samtölum. *Tímarit hjúkrunarfræðinga*, 89(4), 50-56.
- Swain-Verdier, A., Doward, L. C., Hagell, P., Thorsen, H. og McKenna, S. P. (2004). Adapting quality of life instruments. *Value in Health*, 7(1), 27-30.
- Tavakol, M. og Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53-33.
- Taylor, R. R. (2017). *Kielhofner's Model of Human Occupation, theory and application* (5. útgáfa). Wolters Kluwer Health.
- Van Antwerp, L., Crabtree, J., Scott, P. J., Fenger, K., Haglund, L. og Kuo, F. (2016). Translation guidelines for the Role Checklist version 2: Quality of performance, feasibility study in Iceland and China. *American Journal of Occupational Therapy*, 70, 7011500016. <https://doi.org/10.5014/ajot.2016.70S1-PO1051>

Farsæl öldrun
Þekkingarmiðstöð

Við miðlum efni um öldrun og öldrunarmál og bjóðum fræðslu um persónumiðaða öldrunarþjónustu

Fylgið okkur á Facebook:
<https://www.facebook.com/farsaeloldrun/>
